

HÜSEYİN ORAK ADLI BİR MÜTEŞEBBİS TÜRKİYE KILAVUZU ADLI ESER VE 1945 YILI BALIKESİR'İ

Zakir AVŞAR^[*]
Mehmet YÜKSEL^[**]

ÖZ

Ankara'nın önemli işadamlarından Hüseyin Orak'ın 1936 yılında çocuklarını ilginç bir yurt gezisine yollarken ihtiyaç duyduğu bir ülke kılavuzu/ rehberi bulamayışı ile Türkiye Kılavuzu adlı çalışmanın fikri planda doğumu gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında çalışmalarına başlanılan Türkiye Kılavuzu adlı çalışma bir büyük servete mal olmuştur. Hüseyin Orak'ın, Ülkenin her yanına harcırah ve masraflarını vererek gönderdiği ekiplerle birlikte hazırladığı eser umduğu ilgiyi bulmamıştır. Bir sosyal sorumluluk düşüncesiyle yola çıkılarak, büyük emek, masraf ve zamana mal olan bu eserin ancak birinci cildini yayımlayabilmiş, diğer ciltleri ise yayımlayamamıştır. Birinci cilt içinde ondört il tek tek incelenmekte, bunlara ilişkin çeşitli veriler bulunmaktadır. Bu illerden birisi de Balıkesir'dir. Balıkesir'in 1940'lı yıllardaki sosyo-ekonomik, kültürel görünümü, tarihi ve turistik yerleri, folkloru üzerine önemli bilgilerin verildiği çalışma, özellikle şehir tarihi, kültürü ve sosyal yapı üzerine çalışanlar bakımından önemli bir kaynak olarak ele alınabilecek niteliktedir. Günümüzde bazı kütüphaneler dışında bulunması mümkün olmayan bu eserin ortaya çıkışının, bu satırların yazarlarının ulaşmasının öyküsü ile birlikte Balıkesir bölümünün aktarıldığı bu makale, önemli bir sosyal sorumluluk projesi olarak ele alınması gereken Türkiye'nin ilk turizm ve tanıtma kılavuzunun/rehberinin de nasıl oluşturulduğunu gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler:

Tanıtma ve turizm rehberi, sosyal sorumluluk projesi, şehir tarihi, sosyal yapı, kültür, Balıkesir

^[*] Prof.Dr., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema

^[**] Prof.Dr., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik

An Entrepreneur Hüseyin Orak, An Opus Türkiye Kılavuzu and Balıkesir City in 1945

ABSTRACT

Hüseyin Orak who was one of the important businessmen of Ankara, sent his children for the country tour in 1936. In that duration, while Orak couldn't find the Turkey's guide book for his children's journey, the idea of an opus, (Guide of Turkey) was born. The project of *Türkiye Kılavuzu* had been implemented after the World War II, but it costed a great fortune. The project of Orak, unfortunately, had not aroused an expected interest, although he had sent teams all over the country by giving the allowances and covering the expenses. Orak, who started out with the idea of a social responsibility, could published only the first volume of *Türkiye Kılavuzu* despite of a great deal of effort, time and expenses. Turkey's fourteen cities individually studied in this volume, there were miscellaneous information related to these. This book is the basic and important resource for the researchers who work on city history, local culture and social structures. For example, 1940's Balıkesir, one of these cities, were introduced in the context of social, historical, economical, cultural and especially excursionary view in *Türkiye Kılavuzu*. In this paper, *Türkiye Kılavuzu* which is a rare book nowadays and its Balıkesir section will be examined with the story of finding of *Türkiye Kılavuzu* by authors of this article. In addition, this paper will reveal the formation of an opus as the first tourism and publicity guide of Turkey which actually could be seen the first social responsibility project of Turkey.

Keywords:

Publicity and Tourism Guide Book, Social Responsibility Project, City History, Social Structure, Culture, Balıkesir

GİRİŞ

Türkiye'nin ilk turizm ve tanıtma rehber kitabı Türkiye Kılavuzu'nun hazırlayıcısı ve sahibi Hüseyin Hilmi Orak, 01.07.1897 tarihinde günümüzde Romanya sınırları içinde kalan Dobruca Bölgesi'ndeki Tulca ilinin Babadağ kasabasında doğmuş, Balkanlardaki karışıklıklar neticesinde 1910 yılında ailesinin bazı fertleriyle birlikte önce İstanbul'a daha sonra Eskişehir'e göçmüştür. İstanbul'da yaşayan amcasının ısrarıyla 22 Kanun-ı Evvel 1331 (1917) tarihinde Kara Harp Okulu'na (Harbiye) kaydolmuş; 25 Nisan 1332 (1918) tarihinde mezun olarak Irak

Cephesi'nde 13. Kolordu 18. Alay 3. Tabur 9. Bölük'e tayin olmuştur. 01 Teşrin-i Evvel 1334 tarihinde Basra'da İngilizlere esir düşmüş, iki yıl Hindistan'daki esir kamplarında kaldıktan sonra 19 Teşrin-i Evvel 1336 tarihinde İstanbul'a geri dönmüş ve 25 Teşrin-i Evvel 1336 tarihinde terhis edilmiştir. Ancak, İstiklal Harbi'nin başlaması üzerine 31 Kanun-ı Sani 1337 tarihinde yeniden askere alınmış, 14. Fırka Muhabere Takım Zabıtlığı görevine atanmıştır. 07.08.1339 tarihinde terhis olunmuştur. 1926 yılında 15 Nisan-30 Mayıs tarihleri arasında bir kez daha askere alınmış ve bir kez daha terhis olunmuştur. 27.03.1928 tarihinde S.11937 numaralı İstiklal madalyası ile taltif edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine 5 Ağustos 1940 tarihinde bir kez daha askere alınmış ve 05 Ekim 1941 yılında yine terhis olunmuştur (MSB, 05 Ekim 2011). Hayata asker olarak başlayan, Birinci Dünya Savaşı, İstiklal Harbi ve İkinci Dünya Savaşları'nda subay olarak askerlik görevini ifa eden Hüseyin Orak, kısa bir dönem Türkiye'nin tanınmış büyük sanayici ve işadamı Vehbi Koç ile ortaklık kurmuş ticaret ve sanayi alanlarında önemli başarılar sağlamış bir işadamıdır (Bkz. ATO, 363 No.lu dosya).

Kendisini “Türkiye Kılavuzu” adlı eseri hazırlamaya iten neden çok ilginçtir. 1936 yılında sınıflarını başarıyla geçen 11 yaşındaki kızı Fatma Zekâvet ve 9 yaşındaki kızı Ayşe Sahavet'in, karne hediyesi olarak İstanbul'a yakınlarını ziyarete gitme istekleri üzerine, onları o günlerde TCDD'nin kombine bilet uygulamasından hareketle, tüm yurdu gezmeleri ve nihayetinde İstanbul'a ulaşmaları konusunda ikna etmiştir. Seyahati ilginç kılan husus ise, o günün Türkiye'sinde iki kız kardeşin yanına 7 yaşındaki oğlu Yılmaz'ı da katarak, yanlarında kendisi ve anneleri olmaksızın bu “maceraya” razı etmesidir. 1936 yılı şartlarında tüm dünya bir ateş çemberinde iken, ikisi kız, üç küçük çocuğun trenle yurt seyahatine çıkmaları büyük bir ilgi görmüş, “küçük seyyahlar” gittikleri yerlerde adeta halk kahramanları gibi karşılanmışlar, valiler, kaymakamlar, belediye başkanları ve şehirlerin önde gelenleri çocuklarla hususi olarak ilgilenmişlerdir. Yaklaşık iki buçuk ay süren bu yurt seyahati sonrasında çocukları başbakan İsmet İnönü'de kabul etmiş ve seyahat esnasında tuttıkları defteri şu sözlerle imzalar: “Küçük seyyahları tebrik ettim. Seyahat sevmek bir memleket için çok iyi (iyi) bir şey, teşvik olunacak bir arzudur. 12.09.1936” (Orak;1946: numarasız sayfa).

Cumhuriyet'e, bağımsızlığa, vatan kavramına, Atatürk'e, devrimlere inanmış bir eski asker, işadamı olan Hüseyin Orak, çocuklarının trene binmesinden önce seyahat anılarını kaleme almaları için ellerine tutuşturduğu not defterine¹ duygu-

¹ Söz konusu anı defterine başta Başbakan İsmet İnönü olmak üzere, gittikleri her yerin mahalli ve mülki erkânı seyahatin anlam ve önemini içeren yazılar yazmış, çocuklar kendi

larını 5 Temmuz 1936 günü şu cümlelerle yansıtır: “*Sevgili Yavrularım, yurdunu tanımayan, bilmeyen kimseden bir fayda beklenemez. Bir kiracının bile oturduğu evin içinde ve etrafında neler vardır; bunu bilmesi lazımdır. Nerde kaldı ki siz, kendi evinizin (yurdunuzun) öz sahiplerisiniz. Onu iyice tanımazsanız, sahibi olamazsınız. Ona yabancı kalırsanız, size gülerler (...) Sevgili yurdumuzda neler var; yurdun dört bucağındaki kardeşlerimiz ne halde, büyüklerimiz neler yapmışlar, ilerde sizin de büyüyünce neler yapmanız lazım, atalarımız bize neler bırakmışlar; bunları bilerek, yurt bilginizi artırarak döneceksiniz (...)*” (1946:9).

Orak’ın yukarıda zikredilen yaklaşımında; modernleşme ve ulus-devletleşme sürecinde ekonomi ve ticaretle yakından ilgili bir kimsenin zihniyet dünyasını, yani yükselmekte olan burjuva dünya görüşünü ve bu bağlamda gelişen bireycilik ve milliyetçilik gibi yeni değerleri görmek mümkündür. Böylece, geleneksel toplum yapısında modern topluma geçiş sürecinde yeni bir değerler sisteminin ve zihniyet dünyasının Orak’ın kişiliğinde ne denli içselleştirilmiş olduğunu anlamak kabildir.(Yüksel, 2004:71).

Orak, çocuklarına yurt gezilerinin verimli geçmesi için, yapması gerekenleri de teker teker belirtir. Gittikleri yerlerde memleketin büyüklerini ziyaret ederek onlardan çeşitli hususlarda bilgiler istemelerini, elde ettikleri bilgileri defterlerine kaydetmelerini, onların imzalarını almalarını ister: “...Bu defter size yurdun büyük bir hatırası ve ilerde sizin için bir rehber olacaktır” (1946:9).

Gezi güzergâhı Ankara Tren Garı’ndan başlayarak, Kırıkkale, Kayseri, Sivas, Adana, Mersin, Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Samsun, İstanbul Haydarpaşa olarak gerçekleşir. Çocuklar her gittikleri yerde en az üç gün konaklarlar. Konaklamalar ve gezi programları Hüseyin Orak’ın iş arkadaşları ve mahalli ve mülki erkân tarafından ayrıntılı olarak düşünülmüştür. Çocuklara hiçbir sıkıntı çektilirilmemesi için olağanüstü bir gayret gösterilir. Jandarma ve polise şifre telgraflarla güvenlik önlemleri almaları emredilir. Çocuklar, babaları tarafından kendilerine verilen harçlıkları bile harcayacak yer bulamazlar, hatta tüm ülkeden kendilerine taşıyamayacakları kadar çok ve güzel hediyeler verilir (A. Sahavet Özbay’la görüşme notları: 24.06.2011). Gazeteler çocuklardan bahseder, gittikleri yörelerde haber olurlar: “Yalnız Başlarına İki Küçük Kardeş Yurdu Geziyorlar” (Kurun Gazetesi, 28 Temmuz 1936). Adana’da Türksözü Gazetesi’ni de ziyaret ederler, gazete, çocukların

gördüklerini kaydetmişlerdir, ancak bu notlardan sadece Hüseyin Orak’ın ve İnönü’nün yazdıkları Türkiye Kılavuzu adlı çalışmaya aktarıldığı için kalmış, diğer notlar ise 2009 yılında hayatını kaybeden Fatma Zekavet (Orak) hanımın hususi evrakları arasında bulunmamıştır.

ellerinde 5 Temmuz 1936 tarihinde alınmış ikişer aylık halk ticaret biletleriyle ülkeyi gezdiklerini, babalarının kendilerine 50 liralık harçlık verdiğini, Ankara, Kırıkkale, Sivas, Turhal, Samsun, Mersin ve Adana'ya uğradıklarını, Malatya, Elaziz (Elazığ) ve Diyarbakır'e (Diyarbakır) gideceklerini, Adana'da Tüccardan Ahmet Muhtar'ın evinde misafir olduklarını şehrin görülecek yerlerini gezdiklerini yazmaktadır (25 Temmuz 1936).

Çocukların son durağı İstanbul olur. İstanbul'da Heybeliada'da Başbakan İsmet İnönü'yü ziyaretle bu macera son bulur. Ancak, çocukların bu heyecan dolu, ilginç gezilerinin son bulması Hüseyin Orak'ın bütün hayatını etkileyecek gelişmelerin de başlangıcı olur.

Orak, çocuklarını bu geziye çıkarırken ısrarla ülkeyi tarihi, kültürel, turistik, ekonomik, sosyal bakımlardan tanıtan bir kılavuz (rehber) kitap arar. Ne var ki, bir türlü böyle bir çalışmaya ulaşamaz. Çocuklarının gezisi sonrası hızla gelişen siyasal krizler ve sonrasında II. Dünya Savaşı gerekeşiyle askere alınmasıyla bir süre işinden de uzak kalır. Ancak 1945 yılının başlarında büyük kızı Fatma Zekavet'in İstanbul Dış Hekimliği Fakültesi'ni kazanması üzerine, onun ders kitaplarını ararken aklına yine bu türden bir rehber basılıp basılmadığı hususu gelir. Tüm aramalarına/araştırmalarına rağmen bulamaz. Piyasada illeri tanıtan ne kadar çalışma varsa toplarlar. Hatta yabancı dillerdeki yayımları da getirir. Bir türlü istediği nitelikte bir çalışmaya ulaşamaz. Bunu bir sosyal sorumluluk projesi ve yurduna karşı bir görev olarak kabul ederek, kendisi finanse ederek, hazırlamaya/hazırlatmaya karar verir.

Orak, her şeyden önce başarılı ve ileri görüşlü bir tüccar olarak toplumun ekonomi ve ticaret hayatı bakımından yazılı bilginin ve kültürün ne kadar hayati olduğunun bilincindedir. Yine bu konumu nedeniyle iletişim ve ulaşım imkanlarının geliştirilmesi ihtiyacının da farkındadır. Çünkü, ekonomik ve ticari gelişmelerle birlikte, iletişim ve ulaşım imkanlarındaki ilerlemeler, ülke üzerindeki hükümet ve yönetim işlerinin koordinasyonunu kolaylaştırarak modernleşme çabasındaki ulus-devlet yapısının gelişip serpilmesi için uygun ortamı yaratacaktır (Giddens, 1994: 147). Bilindiği üzere, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan modernleşme sürecinde bir ulusal ekonomi yaratma süreci, 1908'de başlamış ve hızlanarak devam etmiştir. Bu çerçevede ulusal pazarı bütünleştirmek ve üretilen mahsullere talep yaratmak için bir karayolu ve demiryolu şebekesi inşa edilmeye başlanmıştır. 1915'te taşıt trafiğine uygun 30 bin kilometre demiryolu vaat edilmiştir. İş hayatını kolaylaştırmak için posta adresi olarak sokaklara isim verilirken evler de numaralandırılmaya başlanmıştır. Telefon tesisatları kurulmuş, Ülke dahilinde seyahat ve iletişimi

kolaylaştırmak için iç pasaport uygulaması kaldırılmıştır (Ahmad, 1999: 59-60). Bu yöndeki çabalar, Cumhuriyet döneminde de artarak sürdürülmüştür.

Topladığı Türkçe ve yabancı dildeki seyahatname, gezi yazısı, ekonomik ve sosyal, coğrafi, kültürel ve tarihsel analiz türü eserlere ilişkin olarak eser sahiplerinin gezip gördükleri yerleri kendi duygu ve düşüncelerine ve şahsi uzmanlıklarına göre yazmış olmalarından ve “birbirlerini tutmayan pek çok görüş ortaya çıkmış olması ve bunlar arasından gerçek, doğru olanları ayırmanın güçlüğünden” dolayı eleştirir (Orak, 1946: 11). Yine, eser sahiplerinin kendilerinden öncekilerin eserlerinden yola çıkarak, bazı hakikatleri tespit etmelerine rağmen sınırlı kaldıklarını, bazılarının ise yalnızca eski devirlerin parlaklıklarını ve yaşamış milletlerin eriştikleri medeniyetin şaşaasını anlatmak, eski eserler üzerine araştırmalar yapmakla birlikte bugünü tamamen unuttuklarını; keza eserlerinin de tarih, arkeoloji, jeoloji incelemeleri hüviyetini taşıdığını belirtir.

Hüseyin Orak hazırlamayı arzu ettiği çalışmayı, “*yurdun her sınıf halkına hitap etsin, aziz vatanımızın tarih boyunca geçirdiği safhalarını, kültür ve sosyal sahalarında eriştiği seviyesini, tabii ve sınaî varlıklarını, ekonomi durumunu, dünün ve bugününün yaşayış farklarını, Cumhuriyet devrinin memleket alanında feyizli tesislerini el ile tutulur ve göz ile görülür bir şekilde hakiki veçhesiyle göstereyin*” (1946:12) sözleriyle tarif eder.

Burada, Tanzimat döneminden başlayarak Cumhuriyet’e de intikal eden Aydınlanma düşüncesinin ve Pozitivist bilim anlayışının tezahürlerini görebiliriz. Aydınlanma, halka bilgi götürme, gözleri batıl inançla kaplı olanlara kesin bir bakış açısı kazandırma, ilerlemeye zemin oluşturacak doğru bilgiye ulaşma gibi güçlü dürtülere sahip bir düşünce hareketi olarak tanımlamak mümkündür (Bauman, 1996: 91) Cumhuriyet döneminde giderek gelişen ekonomik hayatın ve ulus-devlet yapısının ve bu devletin yurttaşlarının ihtiyaç duyduğu net bilgiyi ancak bilim sağlayabilirdi. Bir analiz ve düşünce yöntemi olarak Pozitivist yaklaşım, deney ve araştırma yoluyla kesin bilgiye ulaşılabilceği varsayımına dayanır. Bu sayede batıl inançlardan ve dogmatik düşüncülerden insanların kurtarılarak daha uygar ve ileri bir toplum aşamasına varılabileceğine inanılır (Erdoğan, 2000: 245). Giderek gelişen ekonomik ve ticari ilişkilerin, ulus-devlet çatısı altında bir araya getirilen milyonlarca insanın ihtiyaç ve sorunlarının kavranarak geleceğin planlanması ve inşası, bütün bu sorunların üstesinden gelme amacıyla olan modern ulus-devletin yönetilmesi, hiç kuşkusuz bilimsel bilgiye olan acil ihtiyacı ortaya çıkarıyordu.

Hüseyin Orak, böyle bir eser hazırlamaya ilişkin fikrini ilk olarak Yapı Sanat Enstitüsü Müdürü ve yakın dostu eğitimci Mitat Artun'a² açar. Eserin adının "Türkiye Kılavuzu" olmasına da bu düşünceler doğrultusunda birlikte karar verirler. Öncelikle kılavuzun oluşturulması için bir program tespit ederek oluşturulacak gezici gruplar için soru kâğıtları hazırlanıp bastırılır. Her il için dosyalar oluşturulur. Yerli yabancı dillerden bir kütüphane, çalışacak kişiler için ofis hazırlanır. Çalışma sistematigi bakımından da, yurdu gezecek ekipler yola çıkarılarak her ile ait her alanda yazılmış olan eserleri toplamak, bunları genel eserlerdeki bilgilerle karşılaştırmak, yabancı dillerdeki Türkiye'yi ilgilendiren eserleri Türkçeye çevirmek ve bütün bunları programa uygun hale getirerek yazmak gibi bir yöntem benimsenir. Bunları yapmak için de ihtisas sahibi yetkin kişilerden oluşan 10 kişilik bir yazı heyeti meydana getirilerek ortak çalışma yürütülmesi düşünülür. Yurdu 10 bölgeye ayırıp her bir uzman kişiye ve yanlarına alacakları yardımcıya bir bölge verilecektir. Bu kişiler bizzat bölgelere gidecekler ve yerinde tetkik yapacaklardır. Bunun için de, alanlarında saygın profesör, doçent, öğretmen zatlardan müteşekkil bir heyetle her gece toplantılar başlar. İki ay kadar süren bu toplantılardan uygulamaya ilişkin görüş ayrılıkları nedeniyle bir netice alınamaz. Kendi ifadesiyle bu kişilere yapacakları işin bir "Memleket borcu olduğunu" hatırlatması bile bu müşterek gaye etrafında birleştirmeye yetmez (1946:13).

Kızı Ayşe Sahavet (Orak) Özbay kendisiyle yüz yüze yapılan görüşmede, babasının o günlerde zamanın şartlarında çok önemli ve büyük sayılabilecek bir bütçe olan 50 bin lirayı Türkiye Kılavuzu'nun başlangıç sermayesi olarak ayırdığını belirtmektedir. Buna ek olarak, şirketinin olduğu binada bir kat kitap toplantı ve çalışmalarını gerçekleştirmek amacıyla düzenlenmiş, özel toplantı ve çalışma masaları yaptırılmıştır. Babasının çalıştıramadığı ilk ekipte yer alan isimlerin o günün en tanınmış bilim simaları olduğunu, çoğunlukla Siyasal Bilgiler Okulu'nun (A.Ü. SBF) hocalarından oluştuğunu hatırladığını belirtmiştir (görüşme notları: 24.06.2011, Ankara).

İlk heyetin başarısızlığı Hüseyin Orak'ı pes ettirmez, tersine arkadaşı Mitat Artun'la birlikte tanınmış kişilerle çalışmaktan vazgeçerek, özellikle ve çoğunlukla Muallim Mektebi'nin (şimdiki Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi) hocalarından oluşan yeter bilgide, çalışkan, mütevazı, sebatkâr bir yazı heyeti oluşturulmasına karar verirler.

² Mitat Artun, eğitimcidir. 1943 yılında Maarif Vekaleti Yapı Enstitüsü Müdürlüğü görevine getirilmiş, bu görevi 1959 yılına kadar sürdürmüştür.

1. TÜRKİYE KILAVUZU NASIL HAZIRLANDI?

Türkiye Kılavuzu hazırlık çalışmaları için öncelikle, bir çalışma programı yapılır. Çalışmaya katılacaklara, gidecekleri yerlerde hangi hususlara dikkat edileceği, ne tür bilgilerin toplanacağı konusunda bir eğitim verilir ve formlar geliştirilir. Geliştirilen formları test için ilk iş olarak İçişleri Bakanlığı'nda çalışan Nuri Alpay çeşitli illere gönderirler. Nuri Alpay'ın bu ilk temas ve tecrübeleri işlerin aksama-dan yürümesi için alacakları tedbirler bakımından yararlı olur.

Yaklaşık iki yıl süren çalışmalar neticesinde yayınlanan “*Coğrafya, tarih, ekonomi, ticaret, tarım, kültür, sosyal ve turistik bakımlardan Türkiye Kılavuzu*” adlı eserin Birinci cildinin hazırlayıcıları olarak şu isimlere ve görevlere yer verilmiştir: Müteşebbis ve sahibi: Hüseyin Orak, Düzenleyip Yazanlar: Öğretmen Mitat Artun, Öğretmen Mustafa Nihat Özön³, Öğretmen Cevdet Alas, Öğretmen Reşat Özalp, Öğretmen Şaban Taşkın, Hüseyin Orak; Yurdu gezerek inceleme ve derlemeleri yapan: Nuri Alpay ve arkadaşları; Haritaları hazırlayanlar: Muhittin User ve Zeki Başaran, Ankara şehir planını hazırlayanlar: Hüseyin Orak, Mitat Artun, Desinatör Sabri Yetüman, Folklor kısımlarına yardım eden ve notaları veren: Ferruh Arsunar⁴, Merkez bürosunda çalışanlar: Nuri Katırcıoğlu, Enver Ener, Feyzi Ad-sız, Basım ve teknik düzenlemeler: Necmettin Candan, Yılmaz Orak (oğlu), olarak belirtilmiştir (Orak, 1946:2). Bu isimlerin dışında o günlerde Eskişehir Milletve-kili olan Yavuz Abadan'da⁵ çalışmalara filen iştirak etmiştir (A. Sahavet Özbay'la görüşme notları: 24.06.2011, Ankara).

³ Mustafa Nihat Özön, 1896 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Darülfünunu Edebiyat Şubesi'ni bitirince (1923) öğretmenlik yapmaya başladı. Bu dönem, 1961'de Gazi Eğitim Enstitüsü edebiyat öğretmenliğinden emekli olana kadar, otuz sekiz yıl sürdü. Dergâh, Ka-lem ve Oluş dergilerinin yayımlanmasında etkin görev alan Özön'ün dil ve edebiyat alan-larındaki çalışmaları beş başlık altında toplanmaktadır. Edebiyat tarihçiliği, metin yayımları, sözlükçülük, çeviri çalışmaları, ders kitapları. Bu alanlardaki çalışmaları yaşamını kaybettiği 1980 yılına kadar yüz kadar kitapta toplanmıştır (<http://www.iletisim.com.tr/ki%C5%9Fi/mustafa-nihat-%C3%B6z%C3%B6n-565.aspx> , Erişim: 25.02. 2012).

⁴ Ferruh Aksunar, dönemin önemli müzik ve folklor araştırmacısıdır. 1929 yılında Anadolu'ya gönderilen halk türküleri derleme heyetinde de yer almıştır. Türkülerin, oyun havalarının notaya alınmasında, bütün yurda yayılmasında Muzaffer Sarısözen ile birlikte çalışmışlar-dır. Köroğlu, Gaziantep Folkloru, En Güzel ve Seçme Şarkılar gibi önemli eserleri vardır. 21 Aralık 1965 yılında Ankara'da vefat etmiştir. (<http://www.turkuler.com/tgv/ferruh.asp>, Erişim: 25.02.2012).

⁵ Yavuz Abadan (1905-1967), Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra Heidelberg Üniversitesi'nde doktora yaptı. Yurda dönüşünde bitirdiği fakültede doçent oldu. 1942'de profesörlüğe yükseldi. 1943-1946 döneminde Eskişehir Milletvekili seçildi. Sonra Siyasal Bilgiler Okulu'nda görev aldı.Okul fakülteye dönüştürüldüğünde dekanlığa getirildi (1952). Bu

Çalışma esnasında yerinde tetkik ve bilgi toplama yollarının dışında şu eserlerden faydalandığı kaydedilmektedir: Hayat, İslam, Meşhur Adamlar ve İstanbul Ansiklopedileri, Küçük Asya, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, La Turquie D'asie, Türkiye Coğrafyası (Faik Sabri Duran), İktisadi Türkiye (Hamit Sadi Selen), İktisadi ve İçtimai Türkiye, Türkiye Havzaları ve Anayolları, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yayınları, Büyük Türkiye, Balneoloji⁶ (Dr. Rıza Reman), Orta Yaylalar, Sıradağlar, Madenlerimiz, Güneydoğu, Asar ve Mahkukat, Kültür, Ziraat ve Ticaret İstatistikleri, İstatistik Yıllığı, DDY Nakliyat İstatistikleri, Köylerimiz ve Nüfus İstatistiği, Genel Nüfus, Hayvanlar, Meyveler ve Zeytincilik İstatistikleri, Anadolu Beylikleri, Ülkü, MTA, İktisadi Yürüyüş, Belediyeler ve Vilayetler Dergileri koleksiyonları, Turizm Kılavuzu, Halk Şairleri Antolojisi, Türk Düşünleri, İdari Taksimat, Bursa'dan Konya'ya Seyahat gibi önemli eserlerden ve Türkiye'nin muhtelif mikyasta haritalarından. (kaynaklar Hüseyin Orak'ın belirttiği biçimde nakledilmiştir) (1946:18).

Eserde halkın kullandığı dilin benimsendiği vurgulanarak, yeni terimler ve eski tabirlerin de bu esasa göre alındığı kaydedilmiştir. İhsai malumat (sayıma ait bilgiler) hiçbir ekleme ve çıkarmaya tabi tutulmaksızın resmi kaynaklardan olduğu gibi aktarılmış, 1945 sayımı verileri ilk cildin yayımı esnasında yayınlanmamış olduğu için burada 1940 yılı sayımı verileri dikkate alınmıştır.

Türkiye Kılavuzu çalışmasının dikkat çeken bölümlerinden birisi de her il ve ilçede doktor, avukat, ebe, dişhekim, tüccar, işadamlarının isim isim verilmesidir. Bununla Kılavuzun yıllarca ihtiyaca cevap vermesi hedeflenmiş, hatta bu isimler

görevi sırasında Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nü kurdu, genel müdürlüğünü yaptı. 27 Mayıs 1960 sonrasında 147'lerle birlikte görevinden alınan Abadan, bir süre Berlin Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde dersler verdi. Hakları geri verilince Hukuk Fakültesinde ve Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinde görev aldı. Çalışmaları, üniversite çevrelerinde "kamu hukuku ve siyasal bilime yapılmış önemli katkılar" olarak değerlendirildi. Başlıca yapıtları: Hukuk Başlangıç ve Tarihi (1935), Hukukun Gözü ile Milliyetçilik ve Halkçılık (1938), Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış (B.Savcı ile birlikte, 1959), Mustafa Kemal ve Çetecilik (1964). (<http://www.kenthaber.com/ic-anadolu/eskisehir/Kimdir/iz-birakan/yavuz-abadan> , Erişim: 25.02.2012).

⁶ Sözcük anlamı banyo bilimi olan balneoloji, yer altı, toprak, su ve iklim kaynaklı doğal terapötik faktörlerin bilimi olarak tanımlanabilir. Doğal şifalı sular, çamurlar ve iklimsel faktörler gibi doğal terapötik kaynakları fiziksel, kimyasal, biyolojik, jeolojik, hidrolojik, ekolojik ve medikal yönden inceler. Bu nedenle fizik, kimya, biyoloji, hidroloji, jeoloji, klimatoloji ve tıp gibi değişik bilim dallarını bünyesinde toplayan interdisipliner bir alandır. (<http://zehirlenme.blogspot.com/2010/10/balneoloji-ve-balneoterapi-nedir.html>, Erişim: 24.02.2012).

belirlenirken o il veya ilçede mukim, yerleşik olup olmadıklarına bakılmıştır. Kipta, bu ismi geçenlerden hiçbir şekilde hiçbir ücret alınmadığının da altı çizilmiş; hem idealizmin altı çizilmiş, hem etik kaygılarının olduğu belirtilmiştir.

İdari taksimat bakımından il, ilçe ve bucaklara kadar inilmekle birlikte köyler sayısal olarak ifade edilmiştir. Birinci ciltte Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, **Balıkesir**, Bilecik, Bingöl, Bolu, Burdur, Bursa, Çankırı olmak üzere 14 il ele alınmış, bunların ilçelerine de büyüklüklerine göre değinilmiştir.

Her ille ilgili bölümün başında çalışmanın nasıl gerçekleştirildiği açıklanmış, ille ilgili saha çalışmalarını kimlerin yürüttüğü, bu kişilerin gittikleri yerlerde kimlerle görüştüğü, ayrıca ille ilgili bölüm yazılırken sahada elde edilen bilgiler dışında hangi kaynaklardan yararlanıldığı belirtilmiştir. (25).

İllerle ilgili olarak genel olarak şu başlıklar altında bilgiler verilmiştir: İl nasıl yazıldı?, İl ve ilçelere nasıl gidilir?, İlin coğrafi Durumu: Arazi durumu, iklimi, suları, ziraat ve bitki durumu, hayvancılığı, yeraltı servetleri ve madenleri, sanayi, dokumacılığı, ziraat ve bitki sanayi, hayvancılık sanayi, maden sanayi, ticareti, yolları, taşıtları, nüfusu ve idari bölümü; İlin coğrafi mevkii ve tarihi: Abideleri ve eski eserleri, nüfusu, ticareti, tüccar ve işadamları, taşıtları, otelleri, lokantaları ve berberleri, kiraathaneleri ve hamamları, kültürel ve sosyal durumu, doktor ebe ve avukatları, folkloru, yetiştirdiği büyük şahsiyetler ve milletvekilleri, sağlık durumu, içme suları, şifalı suları, ışık durumu, muhabere vasıtaları, eğlence ve mesire yerleri; İlçeleri...

Fotoğraflar ve haritalar gibi malzemelerle bezenmiş “Türkiye Klavuzu” gibi bir eserin, Cumhuriyet döneminde devlet eliyle ulus inşa etme sürecinde önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Yayımlandığı zaman, Milli Eğitim Bakanından Cumhurbaşkanına kadar birçok devlet adamından ve aydından aldığı övgüye değer takdiri de bu açıdan değerlendirmek mümkündür. Anderson’a göre, modernleşme sürecinde matbaa sayesinde yazılı iletişim imkanlarının artmasıyla oluşan yazılı kültür ortamında şekillenen kamuoyu ile bir devletin egemenlik temelini oluşturan halk topluluğunu “millet” olarak hayal etmek mümkün olmuştur. Uluslaşma sürecinde nüfus sayımı, harita ve müze olgusunu vurgulayan Anderson, bunun devletin mülkünü, bu mülkün coğrafyasını, yönetilen insanları doğasını ve eskiliğinin meşruluğunu nasıl hayal ettiğini derinden belirlediğini ifade eder (Anderson, 1995: 182). Türkiye Klavuzu isimli eser incelendiğinde; Anderson tarafından vurgulanan her üç husus ile birlikte il birçok konuda değerli bilgiler aktarıldığı görülür. Kıscası, modern toplum yaşamı, giderek artan bir iletişim ihtiyacını, bütün yurttaşlarını belirli standartlar çerçevesinde eğitime gereğini ortaya çıkarır. Böylece modern

toplumlar, bir yandan bütün halkın ortak iletişim aracı olan dilin standardını belirlerken, diğer yandan bu ve diğer standartları bütün topluma yaymanın araçları olarak eğitim gibi kurumları yaratmaya çalışır (Belge, 2011: 110-112).

Birinci cildi toplam 850 sayfa olarak basılan eser, 1750 kuruş fiyatla okuyucuya sunulur. Hüseyin Orak'ın Kızı Sahavet Hanım'a imzaladığı nüshada belirttiği gibi, çocuklarının yurt seyahati ile başlanan bir süreç nihayete ermiştir: *“Kızım Sahavet, Hayatımın ellinci yılında yazdığım aziz yurdumun bu rehberini sizden aldığım ilhamla hazırladım. Bu benim size bırakacağım mirasın en büyüğüdür. Çünkü onun içinde tüm dünyaya bedel Türk vatani vardır. Beni hatırladıkça bu eşsiz eserin içinde daima arar, bulur ve görürsün. Gözlerinden şefkatle öper, hayat yolculuğunun çetin yollarında mesut olmanı ulu Tanrı'dan dilerim. 27.03.1946.”*

Burada, 19. Yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişmeye başlayan; “atalardan miras kalmış topraklar”, “kendileri için kan dökülmüş topraklar” gibi deyişler temellinde şekillenen bir “vatan fikri”nin Orak'ın düşüncesinde önemli bir yer işgal ettiğini anlıyoruz. 1860-1870 yıllarında Namık Kemal tarafından güçlü bir şekilde dile getirilen vatan fikri, Jön Türk kuşağını da besleyerek 20. Yüzyılın başında İmparatorluğun yönetici sınıfı ve seçkinlerinde “devlet vatanserverliği” ve “Türk milliyetçiliği” şeklinde billurlaşan temel iki kavrama ve ideolojik akıma hayat verdi (Georgeon, 2006: 16-17). Devleti, vatani korumak ve gerektiğinde kurtarmak duygusu ve düşüncesi, Osmanlı seçkinleri kadar cumhuriyet seçkinlerinde de oldukça baskın bir duygu ve düşüncedir. Resmi ideoloji, toplumun üyelerinin milli birlik içinde, ülke bütünlüğünü ve bölünmezliğini savunmasını ve bu yönde davranmasını ister (Ünsal, 1998: 20). Cumhuriyetin kurucu kadrosunu ve yetişmekte olan kuşağı derinden etkileyen böyle bir duygu ve düşüncenin güçlü etkilerini, bizzat Orak'ın şahsında da müşahede ediyoruz.

Kitap çıktığı andan itibaren özellikle ülke yönetiminde bulunanlardan ve üniversite, milli eğitim çevrelerinden, medyadan çok olumlu tepkiler almıştır. Cumhurbaşkanı (Milli Şef) İsmet İnönü, çalışmaya ilişkin Hüseyin Orak'a gönderdiği kutlama mesajında: *“Türkiye Kılavuzu, sebatlı çalışmanın kıymetli bir mahsulüdür. Cemiyetimizin her katı için faydalı ve her kitaplığımızın başlıca eserlerinden biri olacaktır.”* (TK Broşür, 1496).

Çalışmaları en başından beri takip eden Maarif Vekili Hasan Ali Yücel de bir yazı ile kamuoyuna kitabın önemini anlatmak ister ve şu cümleleri yazar: *“Memleketimizi içte ve dışta tanıttacak eserlere ihtiyacımız büyüktür. Yurdumuzun tabiat güzelliklerini, tarih yadigarlarını, ürünlerini, ekonomik ve kültürel durumunu aydınlatan ve her meslekten insanı ilgilendirecek olan böyle bir kılavuzu çok bekledik.*

Hüseyin Orak'ın teşebbüsü ile vücuda gelen Türkiye Kılavuzu, bu ihtiyacımızı karşılamakta ve bekleyişimizin boşa olmadığını göstermektedir. Türkiye Kılavuzu ticaretle uğraşan ve yaşama konusu tabii olarak kar ve menfaat olan bir yurttaşın kazançlarını memleket sevgisi ile memleket yoluna vermesinin çok kıymetli bir örneğidir. "Herşey gibi para da memleket içindir" düşüncesinin bir hayal olmadığına Hüseyin Orak unutulmayacak bir misal vermiştir. Büyük emekle hazırlanmış bu eserin meziyetleri ve faydaları, kolayca tashih edilebilecek kusurlarını karşılayacak değerdedir. Fertçe ve devletçe bu hayırlı, hatta cüretli teşebbüsü desteklemenin bir vazife olduğu kanaatindeyim. Müteşebbisini ve çalışma arkadaşlarını takdirle karşılarım. Memleket irfanı adına kendilerine bütün yüreğimle teşekkür ederim (19 Mart 1946)." (TK Broşür. 1946:1). Kitapla ilgili olarak, TBMM Başkanı M. Abdülhalık Renda, CHP Genel Sekreteri N. Kansu, Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Eskişehir Milletvekili Yavuz Abadan gibi siyaset adamlarının yanı sıra Enver Ziya Karal, Faik Reşit Unat, Ali Fuat Başgil, İ. Alaaddin Gövsa gibi kamuoyunca bilinen bilim adamı ve yazarlar da övgü dolu ifadeler kullanırlar (TK Broşür. 1946). Ulus Gazetesi, "Çok Faydalı Bir Eser" başlıklı uzun bir değerlendirme yazısı yayınlarken, Kılavuz'un neden yayınlandığını ve hangi amaçlara hizmet edeceğini aktarmıştır (20.03.1946). Son Telgraf Gazetesi'nde Reşad Feyzi Yüzüncü, eseri okuyucularına eseri anlatırken şu cümleleri kurmaktadır: "... Ağrı vilayetine dair bu memlekette kaç kişi ne bilir? Türkiye Kılavuzu adlı eserde, Ağrı vilayetindeki halk türküsüne, bu türkünün şivesine, notasına kadar her şeyi bulabilirsiniz. Yolunuz Ağrı'ya mı düştü, hangi otelde kalacaksınız? Otellerin sayısına ve ismine kadar bu cilt içinde mevcuttur. Esere ilave edilmiş harita ve krokiler harikadır. ..." (27.03.1946). Türk Dili Gazetesi'nde Vehbi Evinç "Mühim Bir Eser" başlıklı yazısında eser üzenine övücü cümleler kurarken, her Türk aydınının ve tüccarının bu eseri almasını önerir (28. 03.1946). Ankara Gazetesi'nde "Başkentin Kılavuzu" başlıklı makalede, Ankara bölümüne dikkat çekilerek çalışma takdirle karşılanmıştır (30.03.1946). Aydın Gazetesi'nde de "Türkiye Kılavuzu" başlıklı yazıyla eserin önemi üzerine uzun uzun durulmuş; "Gezmek görmek muhakkak ki okumak yazmak kadar faydalı bir iştir. Evvelce seyahatin zevki meşakındadır (meşakkat: sıkıntı) diyorlardı, bugün gezinin sırrı kılavuzdadır, diyorlar" cümlesiyle esere dikkat çekilmektedir (30.06.1946). Esere zamanın önemli yazarlarının ilgisini köşelerindeki övücü yazılardan takip mümkündür. Akşam Gazetesi'nde Va-Nu (31.03.1946), Sonposta'da İsmet Hulusi İmset (31.03.1946), Burhan Cahit (03.04.1946), Mithat Cemal Kuntay (03.03.1946), Pazar Gazetesi'nde Aygün (01.04.1946), Cumhuriyet'te Abidin Daver (2.04.1946), Yeniçağ Mecmuası'nda Orhan Seyfi Orhon (06.04.1946), Türk Yolu Gazetesi'nde Cevdet Baykal (12.04.1946), Ülkü Dergisi'nde Ali Gündüz

(16.04.1946) bu eserin önemi üzerine çok takdir edici yazılar kaleme almışlardır. Ancak Vakit Gazetesi'nde Hakkı Süha Gezgin'in kitaba ve hazırlayıcısına övgüsü çok dikkat çekicidir. Gezgin, daha önce hiç bilmediği, tanımadığı bu garip işadamlarının çalışmasını "Gayret Himalayası" olarak niteler (30.04.1946).

Her kesimden olumlu, övgü ve takdir dolu desteğe rağmen Türkiye Kılavuzu'nun birinci cildi halkta ilgi görmez. Hüseyin Orak için maddi sıkıntılar bu aşamadan sonra aşılmaz olur. İşyerleri, fabrikaları, evi ipoteklidir. Kitaptan dolayı büyük bir borç yükü altına girmiştir. Resmi kurumlar satın alınması için genelgeler yayınlamalarına rağmen kendileri tahsisatları olmadığı gerekçesiyle kitaptan doğrudan alıma gitmemişler; 1750 kuruşluk fiyat da o günün şartlarında halk tarafından çok bulunmuştur.

İşe bir vatan borcu olarak başlayan, ciddi bir sosyal sorumluluk anlayışı içinde hareket eden, karşılığında büyük bir esen oluşturan Hüseyin Orak, borçlarının altından kalkamaz hale gelir. Kamuoyunun bu derin ilgisizliğine karşı tepkisini elindeki tüm kitapları ve yayınlanacak ciltlerin dokümanlarını, taslaklarını sahibi olduğu Ankara Dikmen Keklikpınarı'ndaki kireç ocaklarında yakarak gösterir (Ayşe Sahavet Özbay'la yüzyüze görüşme notları: 24.06.2011, Ankara). Evini satar, işyerlerini satar, tasfiye eder, kadim dostlarının da kısmi yardımlarıyla hayatını sürdürmeye uğraşır. Ancak iş hayatından kaynaklanan sorunları ailevi durumuna da etki eder. Eşinden ayrılır, sonraki yıllarda yeniden ticari hayatını canlandırmaya uğraşır, çok başarılı olamaz. Hayata asker olarak başlamış olmak, değişik dönemlerde askeri vazifeler ifa etmek ilerleyen yaşında işe yarar, kendisine Milli Savunma Bakanlığı'nca bir miktar gazi emekli-malül aylığı bağlanır. Büyüyüp iş gücü sahibi olan çocuklarının da katkılarıyla yaşamını sürdürür ve 1968 yılında vefat ettiğinde askeri törenle, Ankara Cebeci Askeri Şehitliği'nde toprağa verilir (Ayşe Sahavet Özbay'la yüzyüze görüşme notları: 24.06.2011, Ankara).

2. TÜRKİYE KILAVUZU İÇİNDE BALIKESİR İLİ⁷

Türkiye Kılavuzu'nun 423. Sayfasından 536. sayfasına kadar olan bölümü Balıkesir iline ayrılmıştır. Bu yönüyle Ankara ilinden sonra en kapsamlı olarak hazırlanan il olarak değerlendirilebiliriz. Bölümün nasıl yazıldığı anlatıldığı kısımda, yukarıda zikredilen kaynakların dışında, ayrıca Balıkesir Coğrafyası, Balıkesir Madenleri, Edremit Körfezi Kılavuzu, Ayvalık İktisadi Coğrafyası, Edremit ve Ba-

⁷ Bu kısma kadar zikredilen bilgiler eserle ilgili diğer illerle ilgili yazarlarca hazırlanacak olan makale vb. çalışmalarda da büyük ölçüde benzeşiklik gösteren bir dil ve anlatımla kullanılacaktır. Bu bakımdan makalenin önemli ve özgün bölümü bu başlık altında verilmektedir.

demli Kılavuzu, Kaynak Dergisi, Karesi Beyliği, Balıkesir Şehri, Balıkesir Meşahiri, Marmara ve Ege Denizi Kılavuzu gibi kaynak eserlerden faydalanılmış, ayrıca yazarlardan Kemal İrmak'da Balıkesir'e giderek yerinde tetkikler ve görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşülen kişiler de tek tek sayılmıştır: İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Sabri Öney, eski vali ve halen milletvekili Recai Gürel, CHP Başkanı Fuat Bilal, Halkevi Başkanı Feyzi Hatipoğlu, Eski milletvekili Vehbi Bolak, Milli Eğitim Müdürü Cezmi Berkin, Bayındırlık Müdürü Osman Onkan, Tarım Müdürü Nuri Avcı, Ticaret Odası Başkanı Ekrem Çavundur, Belediye Doktoru Muhammer Yasa, Avukat Esat Budakoğlu, Balıkesir Postası Gazetesi Sahibi Selahattin Başkan, Edremit Halkevi Başkanı F. Berin, Gıyas Tekin, Naci Özkök, Ayvalık Halkevi Başkanı... Bu isimlerin dışında bizzat Türkiye Kılavuzu bürosuna gelen veya yazı gönderen isimler de belirtilmektedir: Edremit Tüccarlarından Ali Rıza Sağlam, Bandırma Ortaokulu Öğretmenlerinden Haydar Bilgen, Gönen'den Donatım Memuru I. Hakkı Gündüz, Balıkesir Matbaa Müdürü Fenni Işın, Dr. Tevfik Emin Us, kitapçı Kadri Özkor (1946:427).

Kılavuzda Balıkesir iline ülkenin diğer yörelerinden ulaşımın nasıl olacağı da anlatılmaktadır. Buna göre, Balıkesir'e demiryolu üzerinde bulunan tüm şehirlerden trenle, İstanbul'dan Bandırma'ya kadar vapurla, buradan trenle ulaşabilecekleri belirtilir. Bursa ve Çanakkale şehirlerinden her mevsimde otomobille İzmir'den ayrıca Bergama üzerinden geçen bir şose ile ulaşımın mümkün olduğu ifade edilir. Balıkesir'den Dursunbey, Bandırma, Susurluk ilçelerine trenle gidilebileceği, il merkezi ile Dursunbey arası hariç ilden tüm ilçelere muntazam şoseler bulunduğu ve buralara her mevsimde tekerlekli vesait ile gitmemin mümkün olduğu belirtilir.

Ülkemiz genelinde karayolu ve demiryolu ağındaki gelişmeyi, Osmanlı'dan başlayarak Cumhuriyet döneminde de devam eden modernleşme ve kalkınma hamleleri çerçevesinde sürdürülen ulaşım politikalarının bir parçası olarak görmek gerekir. Özellikle 1850'den sonra, demiryollarının yapılması ve bir karayolu ağının oluşturulması, ulaşım ve iletişim imkânlarını artırarak Osmanlı toplumunda yaşamakta olan değişime yeni bir boyut ve hız katmıştır. Bu sayede yalnızca kıyı kesimlerinde değil, aynı zamanda iç bölgelerde de kentleşme oranları yükselmeye başlamıştır. Başlangıçta tarım sektöründe başlayan değişim, zamanla diğer sektörlere de yayılmıştır (Karpaz, 2006: 455).

Çalışmada Balıkesir'in coğrafi yapısı, arazi durumu, iklimi, suları, hayvancılığı, yeraltı servetleri ve madenleri, sanayi üzerinde durulmaktadır. Coğrafi durumu belirtilirken, komşu olduğu iller belirtilir ve yüzölçümü 13.476 km2 olarak kaydedilir.

(Günümüzde Yüzölçümü 14.299 km² olan Balıkesir ilinin toprakları 39,20° - 40,30° Kuzey paralelleri ve 26,30° - 28,30° Doğu meridyenleri arasında yer alır. Kuzey-batı Anadolu’da bulunan il, doğuda Bursa ve Kütahya illeri, güneyde Manisa ve İzmir illeri ve batıda Çanakkale ili ile komşudur. İlin kuzey yöndeki en uç noktası güneydekine 175 kilometre, doğu yöndeki en uç noktası bastısından 210 kilometre uzaklıktadır. İlin topraklarının büyük bir kısmı Marmara Bölgesi’nde, geri kalan kısmı da Ege Bölgesi’ndedir. Hem Marmara hem de Ege Denizi’ne kıyı bulunmakta olup Türkiye genelinde iki deniz ile komşu olan 6 ilden biridir. 290,5 km’lik kıyı bandının 115,5 km’si Ege Denizi’de, 175 km’si de Marmara Denizi’ndedir. (Bkz. http://www.balikesir.gov.tr/default_B0.aspx?content=1004)). O günün idari taksimatı içinde ilin on üç ilçesi bulunmaktadır: Ayvalık, Balya, Bandırma, Bigadic, Burhaniye, Dursunbey, Edremit, Erdek, Gönen, İvrindi, Manyas, Sındırgı, Susurluk. Çalışmada bu on üç ilçeye ilişkin de yine ayrıntılı olarak yer verilmiştir (Günümüzde Balıkesir ilinin on sekiz ilçesi vardır, bunlar: Ayvalık, Burhaniye, Gömeç, Kepsut, Sındırgı, Balya, Dursunbey, Gönen Manyas, Susurluk, Bandırma, Edremit, Havran, Bigadiç, Erdek, Marmara Adası, İvrindi ve Savaştepe’dir.)

İlin arazi durumu, iklimi, suları gölleri ve bataklıklarına da yer verilen çalışmada, “...dört bir tarafı birbirinden farklı yüksekliklerde bulunan dağlarla arızalanmış olup, orta kısmında hafif tepelerle yekdiğerinden ayrılmış tepeler görülür” (1946:428) denilmektedir.

İklim bilgisi, suları ile ilgili ayrıntılı bilgiler yine çalışmada yer almaktadır. İl içinde bulunan suların büyük kısmının Marmara’ya döküldüğü, az bir kısmının Ege’ye döküldüğü kaydedilir; Marmara’ya akan başlıca çaylar olarak Simav, Susurluk, Kocaçay, Gönen çayları sayılır, Ege denizine ise Havran çayının döküldüğü belirtilir. Yine ilin kıyıları ve Bandırma Körfezi’nin adaları da tek tek sayılır.

Ziraat ve bitki durumunun anlatıldığı bölümde, iklim durumu dolayısıyla ziraat ve sikti yapısının büyük değişimler gösterdiği batıda rastlanan bitkilere içerilere girdikçe rastlanmadığı, doğu bölgelerde büyük ormanların geniş sahaları kapladığı kaydedilir. İl topraklarının %32’sinin çayır, meralar, %23’ünün ekilebilir topraklar, %30’unun ormanlar, %15’ini zeytinlik, fundalık ve meyvelik alanların, bağların, sebze bahçelerinin kapladığı vurgulanır. 400 bin Hektarlık araziye kaplayan ormanlarıyla ilin ülkenin üçüncü büyük ormanlık alanına sahip olduğuna dikkat çekilerek; Ege yalısında 300 metre yüksekliklerde makilere tesadüf edildiği, buraları palamut, meşe ve bilhassa zeytinliklerin kapladığı, özellikle Kaz Dağı’nda çam, kızılmeşe, meşe, gürgen, ihlamur, kestane ağaçlarıyla yamaçlarda fındık, kocayemiş ve yabani meyve ağaçlarının bulunduğu kaydedilir. Ayvalık civarında fıstık çamlarının

bulunduğu, bundan başka incir, badem ve meyveliklerin pek bol olduğu belirtilir. Dursunbey başta olmak üzere, Edremit, Balya, Burhaniye, Sındırgı ilçelerinin ormanlıklarla kaplı olduğu Dursunbey'deki Alaçam dağlarının üzerindeki ormanların da %95'inin kara ve kızılçamlardan oluştuğu ifade olunur.

Çalışmada ilin zeytin üretimi ve zeytincilik faaliyetleri üzerinde ayrıca durulmuş, ilin Türkiye'de zeytin ve zeytinyağı üretiminde ilk sırada geldiği belirtilmiş en çok zeytin ve yağ üretiminin Edremit başta olmak üzere Ayvalık ve Burhaniye'de gerçekleştiği ifade edilmiştir.

Tablo 1. Balıkesir'de Zeytincilik

İlçeler	Yıllık ortalama zeytinyağı üretimi	Yemekliğe ayrılan zeytin	Yağa ayrılan zeytin	Elde edilen zeytinyağı
Edremit	31	0.6	30.4	6
Ayvalık	23.3	0.2	23.1	5
Burhaniye	18.5	0.1	18.4	3.7
Erdek	2.6	1.0	1.6	0.1
Bandırma	1.6	1.1	0.5	0.2
İl toplamı	77.0	3.0	74.0	15.0

- Rakamlar Milyon Kg üzerinden okunacaktır. (1946: 432)

İlde yıllık 10 bin ton civarında meyve üretimi olduğu, bunun %25'ini incir, %20'sini armut ve %10'unu ayvanın oluşturduğu, diğerlerini de erik, ceviz, badem, elma, içde, kayısı, kiraz, vişne, şeftali, zerdali gibi sıralamanın mümkün olduğunu belirtir (1946:433).

İlde ekilebilir arazi olarak 240 bin hektar alanın bulunduğu, buralarda %75'inde hububat, %16'sında baklagiller, %9'unda sınai bitkiler ekildiği kaydedilerek, tüm üretimin ise 150 bin tona yakın olduğu ve bunların da yine %73'ünün hububat, %14'ünü baklagiller, %13'ünü de sınai mahsullerin işgal ettiği vurgulanır(1946:433).

Hayvancılık bahsinde ise, ilin geniş otlakları dolayısıyla hayvancılığa müsait bulunduğu, her çeşit hayvanın beslendiği Merkez ilçe ve Manyas'da ve Balya'da hayvancılığın güçlü olduğu dolayısıyla, ilde vergiye tabi yaklaşık bir milyon hayvan bulunduğu bu miktarın %72'sini küçükbaş hayvanların, %21'ini sığır cinsinin ve %7'sinin kuvvetinden faydalanılanların oluşturduğu belirtilir (1946:434).

Yer altı servetleri ve madenleri başlığı altında ilin geçmişten o güne dek maden zenginlikleri anlatılmaktadır (1946:435-436).

İlde ziraat ve hayvan mahsullerinin bolluğundan ötürü, bunların mamul veya yarı mamul hale getirilmesi işlemleri dolayısıyla birçok fabrika veya imalathane kurulduğunu özellikle gıda alanında yoğunlaştığını belirtirken, ilde el tezgahlarında yapılan dokumacılığın eskiden önem taşıdığını ancak gittikçe azaldığını, trikotajcılığın önem kazandığını buralarda her nevi çorap ve fanila üretildiğini mahalli ihtiyaçların karşılandığı gibi başka bölgelere de satıldığını yine dantela ve el örgü işleriyle pek çok ailenin meşgul olduğunu masa örtüleri ve perdeler ürettiklerini kaydetmektedir (1946: 437).

İlin ekonomik durumunda zirai ve bitki mamullerinin mamul veya yarı mamul hale getirilmesi amacıyla kurulan fabrika ve imalathanelerin yerinin önemli olduğunu, Dursunbey Orman tesislerinin sahip olduğu iki modern fabrikada her yıl büyük kısmı çam olmak üzere 14 bin metre küp kereste, maden direği vs. istihsal edildiğini, il genelinde de ormanın bol olmasından dolayı doğramacılık ve marangozluğun geliştiğini, merkez ve Edremit ilçelerinde ise araba ve ziraat aletleri imalatının önemli bir boyuta eriştiğini vurgular. Yine bu başlıkta ilin zeytinciliğine bağlı sanayi olarak, zeytinyağı, sabunculuk üzerinde durulur ve ayrıca Marmara Adası, Erdek ve Avşa civarında şarapçılık olduğu vurgulanır. Bu şarapların geçmişte Avrupa'ya ihraç edildiği kaydedilir. Yine Erdek Düzü adıyla üretilen rakıların da çok meşhur olduğu kaydedilir. Hububat işleyen fabrikalara, değirmenlere değinilir, pamuk üretimi ve çırçır ile uğraşan bazı atölyeler de zikredilir. Hayvancılık sanayi başlığı altında dabakhanelere değinilir ve ildeki keçe üretiminden mülhak Keçeciler Çarşısı olduğu; peynirciliğin geliştiği anlatılır (1946:439).

Balıkesir'in ayrı ayrı iki denizde limanlarının bulunuşunun ayrıca İstanbul ve İzmir gibi iki önemli il ile en kısa yol güzergahına sahip olması, il dahilinde üç istikametten gelen demiryolunun birleşmesi, bu yollar üzerinde seyahat eden işadamlarının birbirleriyle temas, tanışma ve anlaşma imkanları bulmaları, topraklarının her çeşit mahsulün elde edilmesine imkan vermesi, yer altı servetlerinin bolluğu, halkın çalışkanlığı, birçok sınıai kurumların mevcudiyeti gibi özelliklerin ticaretinin gelişmesine etkin olduğu kaydedilen eserde, ilde üretilen malların yurt içi ve yurt dışına satışı ayrıntılı olarak ele alınır. Yurt dışı ihracatı olarak daha çok borasit madeni ve simli kurşun madenleri sayılır. Borasit'in Bandırma, simli kurşunun Akçay limanlarından sevkedildiği belirtilir. Bunun dışında Bandırma'dan afyon, tütün, canlı kümes hayvanı ve mahsulleri ile diğer yiyecek maddelerin, Erdek'ten taze balık ve sardalye salamura ve sofraya zeytini ihraç edildiği, Ege kıyısındaki

limanlardan yakın adalara her türlü yiyecek maddelerinin gönderildiği bilgisi aktarılır (1946:441-442).

Balıkesir'in yollarının anlatıldığı bölüm Türkiye'nin 1945'li yıllardaki ulaşım imkanlarını göstermesi bakımından da önemlidir. Zira ülkenin batısında, tarımsal ticaretin, sanayin yoğun olduğu, limanlara açılan bir kapı olan Balıkesir'in ulaşım şartları kuşkusuz ki birçok ile göre çok elverişli olmakla birlikte günümüz imkânlarıyla karşılaştırılamayacak kadar sınırlıdır. İlden demiryoluyla Anadolu'nun dört bir tarafına bağlanmak mümkündür. Balıkesir – İzmir- Bandırma arasında uzanan demiryoluna ilaveten 1932 yılında tamamlanan Kütahya yönünden gelen demiryolu hattı ile İç Anadolu şehirlerine bağlanır. Ayrıca ilde muntazam şoseler mevcuttur. Bundan dolayı da kara yoluyla Bursa, Çanakkale, Manisa, İzmir illerine ulaşmak kolaydır. Öte yandan ilden ilçe ve bucaklara ulaşabilmek için her zaman kamyon, otobüs, taksi bulma imkanı vardır. Bunların dışında dört tekerlekli manda, öküz ve at arabaları da pek çoktur. Bazı kısımlarda deve ve diğer hayvanlar da ulaşım için kullanılmaktadır. Şehirden Çanakkale ve Bursa illeri ile demiryolu hattı üstündeki ilçeler hariç diğer ilçeler arasında haftanın belli günlerinde düzenli işleyen posta otobüsleri bulunduğu gibi, ayrıca ilçeler ve civar iller arasında işleyen yaylı arabalara da bolca rastlanmaktadır. Yine Bandırma- İstanbul arasında düzenli vapur seferleri vardır, buna ilaveten bu liman ile Erdek, Edremit, Ayvalık iskeleleri ne de haftanın belli günlerinde yük vapurları, motor ve diğer deniz taşıtları sefer yapmaktadır (1946:443-445).

Ulaşım imkanları açısından, toplumsal değişim sürecinde Balıkesir'e bakıldığında; bir kentin sosyo-kültürel bakımdan dönüşümünde ulaşım ağının ve özellikle liman kenti veya limanlara açılabilir olmasının önemli bir rol oynadığını kaydetmek gereklidir. Osmanlı İmparatorluğu, 18. ve 19. yüzyılların değişim ve dönüşümlerinden geçerken Osmanlı ekonomisi ve piyasaları esas olarak liman kentlerinden iç kesimlere doğru kollara ayrılan yol ağlarıyla Avrupa piyasalarına bağlanarak onların etkisi altına girdi (Kasaba, 1998: 16). Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı ya da Avrupa merkezli modernleşme projesine çevreselleşerek eklenmesi, Osmanlı ekonomik ve toplumsal yapısında yol açtığı değişmeye paralel olarak kentlerde de bir değişim yaratıyordu. Özellikle önemli liman ketlerinde değişen ticaret biçimi ve kentlerin değişen dış bağlantıları, şehirlerde geleneksel merkez dışında yeni bir modern merkezin doğmasına neden oluyordu. Şehir içi ilişkilerin yaya olarak kurulması terk ediliyor, bağlantıları bundan böyle araba ve tramvay gibi toplu taşıma araçları sağlıyordu. Bu da şehir nüfusundaki artışlara bağlı olarak yeni alanların iskâna açılması anlamına geliyordu. (Tekeli, 1998: 142-146).

Balıkesir'in nüfusuna ilişkin veriler zikredilirken 1940 sayımı verileri aktarılmıştır. Buna göre ilde 248.207'si kadın, 234.620'si erkek olmak üzere 482.827 nüfus yaşamaktadır. İdari taksimatta ise 14 ilçe, 32 bucak ve 904 köyü bulunmaktadır (1946:445). İl merkezinin nüfusu ise 14.093 kadın, 16.017 erkek olmak üzere 30.110 olarak aktarılmaktadır (1946:453).

Eserde ilin coğrafi mevkii ve tarihi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi aktarılırken, "Cumhuriyet devrinde bilhassa büyük kalkınmalara sahne olan şehir, bugün güneydeki Memleket Hastanesi ile Ziraat Bahçesi'ne giden yolun üzerindeki sahaya doğru genişlemektedir" bilgisi aktarılmaktadır. Şehirde o yıllara ait fotoğraflarla da zenginleştirilen kitapta, ilin sahip olduğu eski eserlere de değinilmektedir (1946:452).

Çalışmanın en önemli ve ilginç bölümlerinden birisi de kuşkusuz ki, hazırlayıcısının bir işadamı olmasından ötürü "Ticareti" başlığı altında şehrin ticari hayatının anlatıldığı kısımdır. Orak, Cumhuriyet'e olan olumlu duygularını çalışma içinde yer yer vurgular ama bu kısımda daha açık bir şekilde ifade etmekten geri durmaz: "Yakın zamana kadar ticaret alanında yalnız haftalık meşhur pazarı ve yıllık panayırı ile tanınan Balıkesir, son yıllarda bilhassa cumhuriyet devrinde ticari alanda büyük gelişmeler göstermiştir." (1946:453). Kuşkusuz ki, ilin demiryolu, deniz yolu ve karayolu ulaşımına müsait olması ticari hayatını ülkenin pek çok şehrine göre pozitif etkilemiştir. O dönem için şehirde üç bankanın şubesinin bulunduğu bilgisi de verilir: Ziraat, İş ve Osmanlı Bankaları. Akabinde şehrin ticari hayatında mühim rol oynayan işadamlarının isim ve işkollarının yer aldığı liste sıralanır(1946:454-456).

Hiç kuşkusuz, bütün dünyada şehirler, içinde yer aldıkları toplumların özelliklerini yansıtırlar. Başka deyişle, toplumsal sistemi oluşturan diğer öğelerle ve bizzat toplumsal bütünü kendisiyle ilişki ve etkileşim içinde olan şehirlerin, tamamen kedilerine özgü karakteristikler göstermeleri beklenemez. Bu bağlamda Balıkesir'e bakıldığında; yurt içi ve yurt dışı ticarete sunduğu ürünlerin türleri, bunların üretim ve imalat süreçleri bakımında ne tümüyle modern öncesi veya geleneksel toplum yapısına ne de modern toplum yapısına has bir görünümde olmadığı görülür.

Geleneksel toplumlarda şehirler, genel olarak pazar ve mübadele merkezleridir. Küçük zanaat ve esnaf işletmeleri ağırlıklı bir yere sahiptir. İmalat sürecinde başta insan gücü olmak üzere kas gücünün sağladığı enerji başat bir konumdadır. Ekonomik hayatta işbölümü ve uzmanlaşma sınırlıdır. Sosyal hareketlilik ve sosyal tabakalaşma bakımından da benzer bir manzara söz konusudur. Modern sanayi toplumlarında ise, şehirler hem sanayi ve ticaret merkezi özelliğine, hem de idari

ve mali birçok işleve sahiptir. Buhar, motor ve elektrik enerjisi gibi organik temelli olmayan enerji kaynakları tarım ve sanayi üretim sürecinde; ulaşım ve haberleşmenin sağlanmasında çok önemli bir yere sahiptir. Toplumsal farklılaşma, tabakalaşma, işbölümü ve uzmanlaşma daha ileri bir aşamadır (Kıray, 1982: 265-266).

Türkiye Kılavuzu'nun Balıkesir bölümünde yine önemli başlıklardan birisi de oteller kısmıdır. Pek çok otel ve han bulunmasına rağmen bunlardan Balıkesir Palas, Özen Oteli ve Kaptan Oteli tavsiye edilir. Lokantalara da değinilir ve özellikle temizlikleri, düzenli servisleri ve nefis yemekleriyle dikkat çekenler belirtilir: "... bilhassa neş'esi, hoşsohbeti ile müşterilerini memnun eden Şefik Sertel'e ait Şefik Lokantası ile, Süreyya, Hasip, İzzet ve Sabri lokantaları tavsiye edilebilecek durumdadır. Bunlardan ilk üçü içkilidir" (1946:456-457) bilgisi aktarılmaktadır. Şehirdeki berberlerin çoğunun Milli Kuvvetler ve Anafartalar caddelerinin üzerinde olduğu bilgisiyyle birlikte bir kısmı zikredilirken, yine şehrin muhtelif semtlerinde kıraathanelerin bulunduğu bunlardan Anafartalar Caddesi üzerindeki Balıkesir Palas Kıraathanesi'nin, Şehir Kıraathanesi'nin, Tan Çayevi'nin, Merkez Kıraathanesi'nin oturulacak durumda olduğu belirtilir. Milli Kuvvetler Caddesi'ndeki Şehir Kulübünün de şehrin sosyal hayatı bakımından önemli olduğu ve seçkin simaların devam ettiğinin altı çizilir. Şehirdeki hamamlara dair de bilgi verilirken, bunlardan en seçkin olanlara dair küçük küçük yer bilgisi, sahipleri ve nitelikleri ilgili bilgiler de aktarılır. Şehirdeki önemli hamamlar, Paşa Hamamı, Yeşilli Hamam, Nezafet Hamamı, Lazlar Hamamı, Çarşı Hamamı, Küçük Hamam olarak ifade edilir. (1946:457-458).

Karesi Beyliği ve Osmanlı döneminden beri bir kültür merkezi olan Balıkesir'in kültürel ve sosyal durumu ile ilgili bilgiler aktarılırken de yine "Cumhuriyetten sonra da kültür sahasında geçmiş devirlerle kıyaslanmayacak derecede bir gelişme göstermiştir. Bugün şehirde ilkokuldan yüksek tahsile kadar her derecede kültür müesseseleri vardır. Bu müesseseler yalnız şehrin değil bütün bölgenin ihtiyacına cevap verebilecek durumdadır" (1946: 458) denilmekte ve şehirde olan Necatibey Öğretmen Okulu, Orta kısmı lise, Kız Sanat Enstitüsü, Erkek Sanat Enstitüsü, Orta Ticaret Okulu, sekiz ilkokul, Savaştepe Bucağı'nda Köy Enstitüsü sayılmaktadır. Balıkesir Halkevi'nin şehrin kültür hayatının zenginleşmesine katkısı vurgulanırken, iki de kütüphanenin varlığı kaydedilir. Bunlardan biri Halkevi kütüphanesi, diğeri Vatan kütüphanesidir. Bu kütüphanede binlerce eski yazma eserin varlığından bahsedilmektedir. Şehrin yayın hayatı bakımından da zenginliğine vurgu yapılırken günlük olarak yayınlanan Türk Dili ve haftalık Balıkesir Postası adlı gazeteler ve Halkevi tarafından her ayın 19'unda çıkarılan Kaynak adlı aylık dergi zikredilmektedir. Bunun dışında şehre İstanbul ve Ankara'da basılan gazeteler, mecmualar da gelmektedir. Şehirde her nevi basım işiyle uğraşan Fuat Bilal'e ait Türk

Dili Matbaası ve Selahattin Başkan'a ait Balıkesir Postası Matbaasının bulunduğu; yurtta yayınlanan her türlü eseri getiren, bulunduran Mustafa Aykut, Mahmi, Remzi, Ali, Abdülkadir ve Fehmi Kitabevlerinin varlığı ifade edilmektedir (1946: 459).

Şehirde faaliyetlerini sürdüren hayır kuruluşları olarak da Kızılay, Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu, Yardım Sevenler Cemiyeti, Yüksek Tahsil Talebe Kurumu, Yoksulları Gözetme Kurumu zikredilirken; spor alanında daha ziyade futbol, atletizm ve güreş etkinliklerinin olduğu, Ali Hikmet Paşa Stadyumu ile Atatürk Parkı Stadyumlarının bulunduğu ayrıca Atatürk Parkı içindeki büyük havuzda yüzme sporlarının yapıldığı ayrıca şehirde faaliyet gösteren dört spor kulübünün bulunduğu, ayrıca Balıkesir Halkevi Spor Kolu'nun da faaliyetleri bulunduğu kaydedilmektedir (1946: 459-461).

Balıkesir ilinin doktor, ebe ve avukatlarının bazılarının da belirtildiği eserde, ile giden birisinin bulunduğu esnada karşılaşacağı pratik sağlık veya hukuki sorunlarının çözümü hedeflenmektedir (1946: 461).

Çalışmada Balıkesir ilinin folkloruna geniş yer ayrılmıştır. İlde söylenen mısralar, yaşanan adetler, yapılan düğünler, okunan şiirler, ağızlardaki atasözleri üzerinde durulmaktadır. Folklor araştırmacısı Ferruh Aksunar'ın katkılarıyla hazırlanan bölümde bazı eski adetlere de yer verilir. Bunlardan bir tanesi, ateşi söndürmenin iyi sayılmadığıdır. Ateşi söndüren kimse "Ödüm karardım, ocağım sönmesin" der. Ateşin su ile söndürülmesinin de doğru bulunmadığı çünkü ateşin de suyun da kutsal olduğu, bunu yapanın kendi ocağının söneceği inancının yaygın olduğu belirtilir. Çocuklara verilen isimlerde de genellikle geleneğe bağlı kalındığı ifade olunarak "Kız çocuklarına ekseriya Akgül, Pembegül, Gülsüm, Güllü, Döndü, Yıldız, Elif, Döne; erkek çocuklarına ise Durmuş, Dursun, Memiş, Arslan, Turgut, Kurban, Bayram, Yaşar, Doğan gibi isimler koyarlar" (1946: 462-463) denilmektedir.

Yine doğumla ilgili ilginç adetlerden de bahsedilir. Çocuğun doğumu sonrası önce annesinin donuna sarıp yanına yatırdıklarını, başının altına da bir demir parçası, ekmek ve kuran, bazı yerlerde ise eşek nalı ve para koyarlar, etrafına da çörekotu serperler; lohusanın yanında kimse kalmadığı zaman da bekçilik etsin diye ayak ucuna süpürge yerleştirirler, denmektedir. Halk inanışlarına dair de bilgiler aktarılır: Oda lambasını erkek yakarsa ev daima nur içinde kalır, bereketli olur; çocuğu yaşamayanlar doğum sonrası adı Mehmet olan yedi evden gümüş toplayıp küpe yapar ve kulağına takarsa, erkek ise yüzük yapıp parmağına takarsa o çocuk yaşar, gibi (1946: 463).

Çalışmada Balıkesir yöresinin mahalli kıyafetleri de anlatılırken, folkloruna da yer verilir. Başlıca oyunlar olarak, güvende, Balıkesir zeybeği, Köroğlu, bengi

olarak sıralanır ve hareket ve ahenk bakımından bu oyunların erkek yaradılışındaki taşkın ruhun raksla buluşması olarak nitelendirilir. Bu oyunların hususi kıyafetleri ve nasıl oynandığı da notalarıyla birlikte aktarılır. Yine Balıkesir ilinin Akpınar eğlenceleri de uzun uzun anlatılır (1946: 463-466). Balıkesir manilerinden iki tanesi ve zeybek türküsü (notalarıyla) zikredilir. Maniler şöyledir: 1. *Al halalım halında/ne olacak sonunda/çok delikanlı yanacak/ şu kızların yolunda.* 2. *Karşıda durup durma/boynunu burup durma/nişanlısı yok gibi/bana kurulup durma.* Yine zeybek türküsünün sözleri de şöyledir: 1. *Aman da yallah dağlar dağladı beni/ sürmeli gözlüm yallah/ gören ağladı beni/ aman da yallah eller ne derse desin/ sürmeli gözlüm yallah/ efkar bağladı beni.* 2. *Aman da yallah zeytin yaprağın dökmez/ sürmeli gelin yallah/ muhabbet bizden gitmez/haydi de yallah bu gözler seni gördü/ sürmeli gözlüm yallah/başkasına hayretmez* (1946: 467-468).

Kitabın kılavuz yönünü öne çıkaran hususlardan kuşkusuz ki en önemlilerinden birisi ilin sağlık durumunun, içme sularının, şifalı sularının, ışılandırılmasının, eğlence ve mesire yerlerinin, iletişim araçlarının (muhabere vasıtaları) bölümdür. O dönemde şehirde herhangi bir bulaşıcı hastalık yoktur. Sıtma ile mücadele ileri safhaya gelmiştir. Şehirde tam teşkilatlı Memleket Hastanesi ve Askeri Hastane, doğumevi ve ebe okulu bulunmaktadır. Bunun yanı sıra geniş bir doktor topluluğu, ecza deposu ve dört eczane mevcuttur. Ancak içme suları fazla kirli olduğu için fazla makbul değildir. Türbe suyu ve Yeni su kaynaklarının suyu önerilir. Çatal Dağı'ndan İnönü namı ile su getirilme çalışmaları devam etmektedir. Ayvatlı Köyü'nden fiçi ve damacanalarla Ayvat suyu az miktarda da olsa getirilmektedir(1946: 469-473)..

On dokuzuncu yüzyılın özellikle ikinci yarısında şehirlerde önemli gelişmelerin ortaya çıktığını ve bu arada şehirlerin kırsal kesime oranının artmaya başladığını belirten Karpat (2002: 143-147)'a göre, bu dönemde ekonomi, özünde tarıma dayalı olup büyük bir kısmıyla geçimlik nitelikteydi. Tarımın uzmanlaşmış ve ihracata yönelik sektörleri, limanlara kolay ulaşımına sahip küçük şehirlerin çevresinde toplanmıştı. Bundan dolayı da şehirlerin gelişmesi, taşımacılık ve depolama gibi hizmetler kapsamında is imkanı sağlayabilen liman şehirlerinde ve bunlarla bağlantılı küçük şehirlerde mümkün olabildi. Başka bir deyişle, dış ticaretin liman şehirlerini tarımsal ürünlerin Avrupa'ya ihraç kapısı haline getirmesiyle, şehirleşme esas olarak kıyı bölgelerinde gerçekleşti.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişle birlikte, Türkiye'nin modernleşme projesinde ve bu çerçevede mekânsal örgütlenmesinde önemli değişimler meydana gelmiştir (Tekeli, 1998: 142-146). Türkiye'nin Cumhuriyet sonrası

ketleşme deneyiminin 1923-1950 yılları kapsayan dönemini “Ulus-Devletin kentleşmesi” olarak niteleyen Şengül’e göre, ulus-devletin oluşumunun önkoşulu olan “ulusal birlik” ve “kimliğin” yaratılması, böylesi bir yapının kurumsal düzeyde de örgütlenmesini gerektiriyordu. Söz konusu ulus-devlet oluşturma stratejisinin izlerini, Ankara’nın başkent yapılmasında, kamu iktisadi teşebbüslerinin yurt sathına yaygınlaştırılmasında ve Anadolu’ya görece önem veren ulaşım ağının oluşturulmasında görmek mümkündür (2012: 362-365).

Kentleşme oranı ve kent-kır ayrımı bakımından şüphesiz nüfus faktörü önemli bir değişkendir. Nüfus, sadece toplumun devamını mümkün kılan bir biyolojik öge olarak değil; aynı zamanda iş-güç biçimlerini, dünya görüşünü, yaşam biçimini, dayanışma ve örgütlenme tarzını etkileyen bir faktördür. Balıkesir’in 1940’lı yıllarındaki nüfusu ketleşme açısından değerlendirildiğinde; nüfusun tarım, sanayi ve hizmet sektörleri arasındaki dağılımıyla; kent nüfusunu oluşturan bireylerin tutum ve davranışlarındaki değişikliklerle nispeten giderek gelişen bir şehir manzarası sunduğu sonucuna ulaşılabilir.

SONUÇ

Çalışma bize 1946 yılının Balıkesir’ine ilişkin ilginç ve önemli bilgiler aktarmaktadır. Kuşkusuz ki şehir tarihi bakımından pek çok alanda mukayeseli çalışmalar üretmek için burada yer alan veriler dikkate alınacak bir kaynaktır. Ne yazık ki, yayınlandığı yıllarda ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel şartlar bu zor ve zahmetli bir çalışmanın ürünü olan eserin yeterince anlaşılmasını ve değerlendirilmesini engellemiş; öyle ki, çok talihsiz gelişmeler müteşebbisinin iflasına yol açmıştır.

Türkiye Kılavuzu’nun elimizde 14 ili kapsayan yayınlanmış birinci cildi kalmıştır. Bu illerden biri olmakla, değerli olduğunu düşündüğümüz Balıkesir’e ait bilgilerin bazılarını bugünkü verilerle mukayese ettiğimiz zaman, aslında yakın zaman olarak ele alacağımız bir sürecin şehre etkilerini görebilmemize imkan sağlamaktadır.

Sözgelimi o yılların 482 binlik nüfusuna mukabil, 2011 yılı Adrese dayalı kayıt sistemi verilerine (TÜİK) göre şehirde 31 Aralık 2011 tarihi itibarıyla Balıkesir nüfusu 1.154.314’dir (577.658 erkek (%50,04), 576.656 kadın (%49,96). Günümüzde ülke nüfusunun % 76,8’i il ve ilçe merkezlerinde yaşarken, Balıkesir’de bu oran % 60,7’dir. İl ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus oranının en yüksek olduğu il % 99 ile İstanbul, en düşük olduğu il ise % 35,0 ile Ardahan’dır. Balıkesir’de

701.213 kişi il ve ilçe merkezlerinde yaşarken, 453.101 kişi belde ve köylerde yaşamaktadır. İlçe merkezlerinde ise yaşayan nüfus oranının en yüksek olduğu ilçe % 86,64 ile Bandırma, en düşük olduğu ilçe ise % 12,42 ile Balya'dır. Balıkesir il nüfusunun % 28,74'ü Balıkesir Merkez İlçesi'nde ikamet etmektedir. Balıkesir merkezde (köyler dahil) 331.788 kişi ikamet etmektedir. Toplam nüfusun sırasıyla; % 11,97'si Bandırma'da, % 10,83'ü Edremit'te, % 6,38'i Gönen'de ikamet etmektedir. Nüfusu en az olan üç ilçe ise sırasıyla; Marmara, Gömeç ve Balya'dır. En az nüfusa sahip Marmara'da ikamet eden kişi sayısı 8,206'dır. Balıkesir İli İlçe Merkezlerinde Yaşama Oranı ve Yerleşim Yeri Nüfuslarının İl Nüfusuna Oranı Tablo 4'de sunulmuştur. Balıkesir ili şehir merkezinde 263.000 kişi ikamet etmektedir. 15-64 yaş grubunda bulunan çalışma çağındaki nüfus, Türkiye'de toplam nüfusun %67,4'ünü, Balıkesir'de ise %69,4'ünü oluşturmaktadır. Ülkemiz nüfusunun % 25,3'ü 0-14 yaş grubunda, % 7,3'ü ise 65 ve daha yukarı yaş grubunda bulunmaktadır. Balıkesir'de ise nüfusun %18,4'sini 0-14 yaş grubu oluştururken %12,2'ini 65+ yaş grubu oluşturmaktadır (http://www.balikesir.gov.tr/default_B0.aspx?content=1).

Şehir, içinde yaşayan insanlar için geçmişte sınırlı bir eğlence ve mesire imkânı sunarken, bugün ülkemizin en önemli doğa ve kültür turizm varlıklarını iç ve dış ziyaretçilere açmış durumdadır. Balıkesir özellikle Ayvalık, Edremit, Erdek, Gönen gibi bölgelerinde turizme yoğunlaşmıştır. Tarımsal üretimde yine Türkiye'nin en önemli illerinden birisidir. Üleden ve ülke dışından şehre ulaşım ve şehirden ilçelerine ve ülkenin diğer bölgelerine ulaşım günümüzde havayolu, karayolu ile kesintisizdir

Sonuç olarak, 1940'lı yılların Balıkesir'inin giderek modernleşen bir kent görünümünü taşımakla birlikte, geleneksel topluma ilişkin bazı karakteristikleri de bünyesinde sürdürmekte olduğu söylenebilir. Karayolu, demiryolu ve deniz yoluyla gerçekleştirilen ulaşımın ağırlıklı olarak motorlu araçlarla ve organik temelli olmayan enerji kaynaklarının kullanımıyla sürdürülmesini, imalat sürecinde makineye dayalı yeni teknolojilerin kullanılmasını, şehir aydınlatılmasında elektrik enerjisinden yararlanılmasını, dış dünya ile ticari ilişkiler kuran ve endüstriyel mal üretimiyle iştigal eden bir müteşebbis grubuna ve zihniyetine sahip olmasını, eğitim-kültür kurumlarıyla ve iletişim imkanlarıyla birlikte giderek modernleşmekte olan bir kentin göstergeleri olarak değerlendirebiliriz.

Türkiye Kılavuzu adlı bu çalışmanın araştırmacılar için iyi bir veri kaynağı olarak bütünüyle yeniden ihyası kuşkusuz ki çok yararlı olacaktır, ancak en azından Balıkesir açısından üniversite, belediye veya valilik tarafından ilgili bölümüyle değerlendirilmesi şehir tarihi için önem arz edecektir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

- Ahmad, Feroz, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999.
- Anderson, Benedict, Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, Çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, 1995.
- Ankara Ticaret Odası (ATO), 363 No.lu Hüseyin Orak'a ait evrak ve oda kayıt dosyası, 1936, Ankara.
- Bauman, Zygmunt, Yasa Koyucular ve Yorumcular, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, Metis Yayınları, 1996.
- Belge, Murat, Militarist Modernleşme, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- Erdoğan, İrfan, Kapitalizm Kalkınma Postmodernizm ve İletişim, Ankara, Erk Yayınları, 2000.
- Ergüder, Üstün, Yılmaz Esmer ve Ersin Kalaycıoğlu, Türk Toplumunun Değerleri, İstanbul, TÜSİAD Yayınları, 1991.
- Georgeon, François, Osmanlı-Türk Modernleşmesi(1900-1930), İstanbul, YKY, 2006.
- Giddens, Anthony, Modernliğin Sonuçları, Çev. Ersin Kuşdil, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004.
- Karpat, Kemal, Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus, Çev. Akile Z. Durukan-Kaan Durukan, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2002.
- Karpat, Kemal, Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, Çev. Dilek Özdemir, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006.
- Karaveli, Orhan; Görgü Tanığı –Bir Gazeteci'nin Sıradışı Anıları, İstanbul, Pergamon Yayınları, 2006.
- Kasaba, Reşat, “Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba (der.), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, 12-29.
- Kıray, Mübeccel, Toplum Bilim Yazıları, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1982.
- Orak, Hüseyin; Türkiye Kılavuzu, İstanbul, İbrahim Horoz Basımevi, 1946.
- Pirenne, Henri, Ortaçağ Kentleri, Çev. Şadan Karadeniz, İstanbul, 1994.
- Şengül, Tarık, “Türkiye'nin Kentleşme Deneyiminin Dönemlenmesi”, 1920'den Günümüze

- Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim, Faruk Alpkaya ve Bülent Duru (der.), Ankara. Phoenix Yayınları, 2012, 353–403.
- Tekeli, İlhan, “Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye’de Kent Planlaması”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba (der.), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, 136-153.
- Tükiye Hılavuzu Hakkında Broşür 1, Ankara, 1946.
- Ünsal, Artun, “Yurttaşlık Zor Zanaat”, 75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru içinde, İstanbul, Tarih Vakfı-Türkiye İş Bankası Yayınlar, 1998, 1-36.
- Yüksel, Mehmet, Modernite Postmodernite ve Hukuk, Ankara, Siyasal Kitabevi Yayını, 2004.

Gazete taramaları:

- Aygün; Pazar Gazetesi, (01.04.1946),
“Başkentin Kılavuzu” Ankara Gazetesi, (30.03.1946).
Baykal, Cevdet; Türk Yolu Gazetesi, (12.04.1946).
Cahit, Burhan; Sonposta (03.04.1946).
“Çok Faydalı Bir Eser” Ulus Gazetesi, (20.03.1946).
Daver, Abidin; Cumhuriyet, (2.04.1946).
Evinç, Vehbi; “Mühim Bir Eser” Türk Dili Gazetesi, (28. 03.1946).
Gezgin, Hakkı Süha; Vakit Gazetesi, (30.04.1946).
Gündüz, Ali; Ülkü Dergisi, (16.04.1946).
İmset, İsmet Hulusi; Sonposta, (31.03.1946).
Kuntay, Mithat Cemal; Sonposta, (03.03.1946).
Nurettin, Vala; (Va-Nu) Akşam Gazetesi (31.03.1946).
Orhon, Orhan Seyfi; Yeniçağ Mecmuası (06.04.1946).
“Türkiye Kılavuzu” Aydın Gazetesi (30.06.1946).
Yüzüncü, Reşad Feyzi, Son Telgraf Gazetesi, (27.03.1946).

İnternet Erişimleri:

- <http://www.iletisim.com.tr/ki%C5%9Fi/mustafa-nihat-%C3%B6z%C3%B6n-565.aspx>,
Erişim: 25.02. 2012.
- <http://www.turkuler.com/tgv/ferruh.asp>, Erişim: 25.02.2012.

<http://www.kenthaber.com/ic-anadolu/eskisehir/Kimdir/iz-birakan/yavuz-abadan>, Erişim: 25.02.2012.

<http://zehirlenme.blogspot.com/2010/10/balneoloji-ve-balneoterapi-nedir.html>, Erişim: 24.02.2012.

<http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?kim=hasanaliyucel>, Erişim: 24.02.2012.

(http://www.balikesir.gov.tr/default_B0.aspx?content=1). Erişim:10.05.2012.

Yüzyüze Görüşmeler:

Ayşe Sahavet Özbay (Hüseyin Orak'ın kızı) Görüşme günü ve yeri: 24.06.2011, Ankara

Orhan Karaveli (Gazeteci –Yazar) Görüşme günü ve yeri: 14.06.2011, İstanbul.

